

BAHRÜ'L-HAKÂİK ve'l-MEÂNÎ

(بحر الحقائق والمعاني)

Necmeddîn-i Dâye'nin

(ö. 654/1256)

başladığı ve Alâüddeve-i Simnânî'nin

(ö. 737/1336)

tamamladığı Arapça işârî

Kur'an tefsiri.

Tam adı *Bahrü'l-hakâ'ik ve'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ân ve's-seb'îl-me'sânî*'dir. 'Aynü'l-hayât ve et-Te'vilâtün-Necmiyye diye de anılmaktadır. Muhtelif yazmalar kataloglarında ve bazı kaynaklarda yanlış ve karışık bir şekilde tanıtılmaktadır. Nitekim Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Damad İbrâhim Paşa, nr. 153) kayıtlı bulunan 'Aynü'l-hayât Necmeddîn-i Kübrâ'ya nisbet edilirken Brockelmann *Bahrü'l-hakâ'ik*'i hem Kübrâ'nın hem de Dâye'nin eserleri arasında zikretmektedir (GAL Suppl., I, 787, 804). Ömer Nasuhi Bilmen Kübrâ'nın et-Te'vilâtün-Necmiyye adında bir tefsiri olduğunu söylemekte (*Büyük Tefsir Tarihi*, II, 497), F. Meier ise bu tefsirden söz ederek elli birinci sürenin (ez-Zâriyât) on yedinci veya on sekizinci âyetine kadar Necmeddîn-i Kübrâ'ya, daha sonraki kısımların ise Dâye ve Simnânî'ye ait olduğunu belirtmektedir. Bu konuda çalışmaları bulunan M. Nazif Şahinoğlu ve Süleyman Ateş'in verdiği bil-

gilerden anlaşıldığına göre bu tefsirin Necmeddîn-i Kübrâ'ya nisbet edilen nüshaları aslında öğrencisi ve müridi olan Necmeddîn-i Dâye'ye aittir. Dâye dokuz ciltlik bir tefsir yazmış, ömrü vefa etmediği için ancak Zâriyât sûresinin on sekizinci âyetine kadar gelebilmiş, Alâüddeve-i Simnânî ise onun kaldığı yerden devam ederek tek ciltlik bir zeyille tefsiri tamamlamış ve bu hususu mukaddimesinde açıkça belirtmiştir. Kataloglarda 'Aynü'l-hayât, *Bahrü'l-hakâ'ik* ve et-Te'vilâtün-Necmiyye adlarıyla kayıtlı bulunan tefsir budur. Simnânî'nin zeyli ise *Necmü'l-kurân fî te'vilâtü'l-Kur'ân* adını taşımaktadır.

Necmeddîn-i Dâye, eserin mukaddimesinde, tefsirindeki mâna ve hakikatlerin bulunmaz birer inci olduğunu, bunları Kur'an denizine dalarak kırk yılda çıkardığını, kendisine gelinceye kadar kısaca birkaç tefsir dışında -bütün bu ince mânaları ihtiva eden geniş bir tefsir yazılmadığını, çünkü Kur'an'daki bu mânaları ve derin hakikatleri herkesin göremeyeceğini, Kur'an-ı Kerim'in hem zâhirî hem de bâtinî mânaları üzerinde durduğunu, önceki tefsirlerden pek çok nakiller yaptığı için eserini okuyan bir kimsenin başka bir tefsiri okumaya ihtiyaç duymayacağını söylemektedir. Müellif eserinde şöyle bir metot uygulamıştır: Önce âyetlerin zâhirî mânalarını ele alıp gramer bakımından gerekli gördüğü hu-

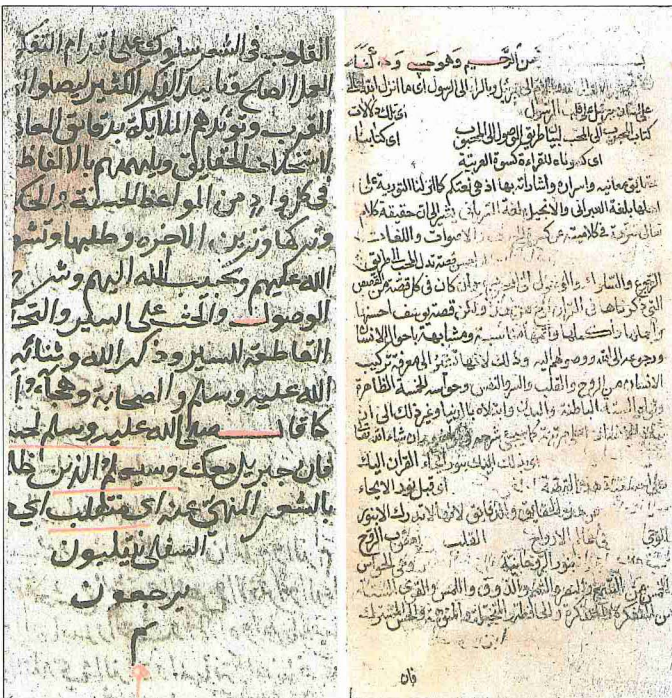
susları açıklamış, bu alanda otorite sayılan şairlerin şiirlerinden örnekler (şâhid) getirerek kendi görüşlerini teyit etmiş, daha sonra da bâtinî yani tasavvufî mânalara geçmiştir. Onun asıl kaynağı, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân* adlı tasavvufî tefsiridir. Daha sonraları Abdürrezzâk el-Kâşânî de Dâye'nin tesirinde kalmıştır.

Eseri tamamlayan Simnânî ise Kur'an-ı Kerim'in zâhirî mânasıyla hiç meşgul olmamıştır. Fâtîha sûresini yeniden tefsir etmiş, yazdığı uzun mukaddime takip ettiği usul hakkında bilgiler verdikten sonra Kur'an-ı Kerim'in hem zâhirî hem de bâtinî mânalarının re'y* ile tefsir edilemeyeceğini, bâtinî mânaların ancak ilham ile elde edileceğini, nitekim kendisinin de bâtinî mâna ve bilgileri doğrudan Allah'tan aldığını iddia etmiş, tasavvuf ehli olmayanların bunları anlayamayacağını söylemiştir. Dâye'nin aksine girift bir uslûba sahip olan Simnânî, Kur'an'ın bâtinî mânalarıyla ilgili istilahları da açıklamıştır. Bilhassa *vahdet-i vücûd** konusunda İbnü'l-Arabî ile onun yolunda yürüyen Kâşânî'nin tesirinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Bahrü'l-hakâ'ik'in şöhreti ilk önce İran'da yayıldı. Hicrî VIII. (XIV.) asrın Şii mutasavvıflarından Seyyid Haydar el-Âmülî bu tefsirin "eşine rastlanmayan bir şaheser" olduğunu söyleyerek onu *el-Muhtû'l-a'zam* adlı tefsirine örnek aldı. *Bahrü'l-hakâ'ik*'i Anadolu'ya ilk getiren Ulu Ârif Çelebi (ö. 710/1310), Tebriz'de bulunduğu sıralarda şehrin tanınmış âlimlerinden Kırşehirî Şehâbeddin Makbûlî'nin kendisine hediye ettiği nüshayı Anadolu'ya döndüğünde Kastamonulu Mevlânâ Alâeddin'e bağışladı; Eflâkî'nin tabiriyle *Bahrü'l-hakâ'ik*'i tefsiri "o sultanın bereketiyle bu ülkede şâ-yi oldu" (*Menâkıbü'l-Ârifin*, II, 933).

Türkiye, İran ve Mısır kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunan bu tefsirin İstanbul kütüphanelerinde mevcut yazmaları M. Nazif Şahinoğlu ve Süleyman Ateş tarafından tesbit edilmiştir (bk. bibl.). Kahire Dârü'l-kütübîl-Misriyye'de (Hidiv, nr. 1301 h.) ve Tahran Meclis Kütüphanesi'nde de (nr. 780) nüshaları bulunmaktadır. Eser şimdiye kadar neşredilmemekle beraber İsmail Hakkı Bursevî'nin defalarca basılmış olan *Rûhu'l-beyân* adındaki tefsirinde ondan uzun bölümler nakledilmektedir.

Bahrü'l-hakâ'ik ve'l-me'ânî'nin ilk ve son sayfası (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 37)

BAHRÜ'L-İ-HAKÂİK ve'l-MEÂNÎ

BİBLİYOGRAFYA :

Necmeddîn-i Kübrâ, *Risâle-i 'Aql ve 'İşk* (nşr. Müctebâ Minovî), Tahran 1345 hş./1966, nâşirin girişi, s. 30-32; Eflâkî, *Menâkıb-ü'l-'ârîfîn*, II, 933; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 787, 804; M. Nazif Şahinoğlu, *Alâ al-Davla al-Simnânî: Hayatı, Eserleri, Kelâm Telâkkisi, Tasavvuf Alanındaki Görüşleri ile Beyan al-ihsân li ahl al-İkân*'i (doktora tezi, 1966), İÜ Şarkiyat Araştırma Merkezi, nr. 6, s. 131-135, 285-289; H. Corbin, *En Islam Iranien*, Paris 1972, III, 175-176, 276, not 90; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 497-499; Süleyman Ateş, *İşârât Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 139-160; M. Hüseyin ez-Zehbeî, *et-Tefsir ve'l-müfessirân*, Kahire 1405/1985, II, 376-382; Fritz Meier, "Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker", *Isl.*, XXIV (1937), s. 10-15.

HAMİD ALGAR

BAHRÜ'L-HAZAR

(bk. HAZAR DENİZİ).

BAHRÜ'L-KELÂM

(بحر الكلام)

Ebü'l-Muîn en-Neseî'nin
(ö. 508/1114)
akaide dair risâlesi.

Tam adı *Baḥrū'l-kelâm fî 'akā'idihlil-İslâm* olan eser bazı yazmalarda *Baḥrū'l-efkâr*, *'Akā'idü Ebi'l-Mu'în en-Neseî*, bazılarında ise eserin tartışma üslûbunda kaleme alınmış olmasından dolayı *Mübâḥaṣâtü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a ma'a'l-fırakâ'd-dâlle ve'l-mübtedî'a* (IA, IX, 199) adıyla anılmaktadır. Kaynakların ittifakla Ebü'l-Muîn en-Neseî'ye nisbet ettikleri risâle "fasıl"lar şeklinde düzenlenmiş olup elli dokuz bölümden ibarettir. Bazı yazmalarda ise bölüm sayısı altmış dördtür. Risâlenin giriş kısmında mârifet, tevhid, iman ve din gibi terimlerin tarifi, beşerî ve ilâhî ilim hakkındaki Sünnî ve Mu'tezilî görüşler yer alır. İlk bölümlerde mârifetullahın akliîliği, iman ve küfürde iradenin etkisi ile çeşitli mezheplerin bu konudaki görüşleri, bezm-i elest, tevfiq, hızlân, saadet, şekâvet, fetret ehli, zâtî, fiilî ve haberî sıfatlar, kıdem, âlemin hudûsu, esmâ-i hüsnâ, Müşebbihe ve Kerrâmiyye'nin tenkidî, Allah'ın mekândan tenzihi, rû'yetullah, kelâm sıfatı, isim-müsemmâ, rızık gibi konulara yer verilir. Daha sonra istitâat, halku ef'âli'l-ibâd, imanın şartları ve mahiyeti, kebir, Cebriyye, Havâric, Cehmiyye ve Mürice'nin tenkidî, şeytan ve neslinin insan fiilleri üzerindeki tesirleri, kesb, müci-ze, kerâmet, risâlet ve özellikle Hz. Mu-

hammed'in risâleti, mi'rac, hafaza melekleri, nefha, rızâ ve suht (öfke) sıfatları, Mu'tezile'nin ortaya çıkışı ve esasları, şefaât gibi muhtelif konular işlenir. Risâlenin son bölümlerinde de kabir azabı, mîzan, hesap, sırat, havz, cennet, ce-hennem gibi sem'iyât* bahisleri ter-tipsiz bir şekilde ele alınır. Risâle imâ-met ve tafdîl, bazı Şîî iddialarının reddi, peygamberlere indirilen suhufa iman, İbâhiyye ve Münecime'nin bazı görüş-lerinin tenkidî konularıyla sona erer.

Aynı bahislerin çeşitli bölümlerde tek-rarlanmasından dolayı risâlenin metot açısından başarılı olduğu söylenemez. Eserde Mâtürîdîler'in anlayışına aykırı olarak iman esaslarının beş asılda toplanması ve kadere imanın bunlar ara-sında sayılmaması dikkat çekicidir. Bel-li başlı bid'at fırkalarının görüşlerine temas ederek bunları tenkit eden mü-ellifin üslûbu ilk devir Sünnî kelâmcı-ların üslûbunu andırmaktadır. Eserin çe-şitli kütüphanelerde yazma nüshaları vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1500; ayrıca bk. IA, IX, 199). Orta boy elli sekiz sayfa kadar olan kitap Kahire (1329) ve Konya'da (1329) basılmıştır. Eseri Manastırı Lâfî Hasan Efendi 1022'de (1613) Türkçe'ye çevirmiştir. Ayrıca *İslâm İnançları ve Mezhepler Arasın-*

daki Görüş Farkları adıyla Cemil Akpınar tarafından yapılmış bir tercümesi daha vardır (Konya 1977).

Baḥrū'l-kelâm'ın bilinen iki şerhi var-dır: 1. *Ġāyetü'l-merâm fî şerhi Baḥri'l-kelâm*. Hasan b. Ali el-Makdisî tarafından yapılan bu şerh kelâm ilmiyle ilgi-li genel bilgiler ihtiva eden bir girişle başlamaktadır. Eserde yapılan yorum-lar Kur'an ve hadislerden alınan delil-lerle teyit edilir. Ebû Hanîfe, Ebû Man-sûr el-Mâtürîdî ve diğer Hanefî âlimle-rin görüşlerine yapılan atıfların da yer aldığı eser Mâtürîdî ekolüne ait müsta-kil bir kelâm kitabı gibidir. Orta boy 137 varaktan ibaret olan *Ġāyetü'l-merâm*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde birkaç yaz-ması bulunmaktadır (Hasan Hüsnü Pa-şa, nr. 1154; Kasıdecizâde, nr. 159, 723, 724). 2. *Şerhu Baḥri'l-kelâm*. Ahmed b. Mahmûd el-Buhârî tarafından kaleme alınmıştır (Zebîdî, II, 3).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfüz-zunûn, I, 225; Zebîdî, *İthâf-ü's-sâde*, II, 3; *İzâhu'l-meknûn*, II, 141; Brockelmann, *GAL*, I, 547; *Suppl.*, I, 757; *Osmanlı Müellifle-ri*, II, 52; Metin Yurdağ, *Bibliyografik Bir Ke-lâm Tarihi Denemesi*, İstanbul 1989, s. 86; A. J. Wensinck, "Neseî", *IA*, IX, 199.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

BAHRÜ'L-KULZÜM

(bk. KIZILDENİZ).

BAHRÜ'L-MAĞRİB

(bk. AKDENİZ).

el-BAHRÜ'L-MUHÎT

(bk. OKYANUS).

el-BAHRÜ'L-MUHÎT

(البحر المحيط)

Ebü Hayyân el-Endelüsî'nin

(ö. 745/1344)

nahvî-edebî tefsiri.

Müfessir, 710 (1310) yılının sonlarına doğru elli yedi yaşına henüz girdiği sı-rada yazmaya başladığı eserinin mukad-dimesinde, tefsir ilmi ve bu ilmin kay-nakları hakkında bilgiler verdikten son-ra takip ettiği usulü de açıklamıştır. Bu-na göre önce kelimeler dil kurallarına göre izah edilmiş, bir kelimenin varsa öteki mânaları da zikredilmiştir. Âyetin nüzûl sebebi, nesih meselesi, diğer âyet-

Baḥrū'l-kelâm'ın ilk sayfası (Hacı Selim Aga Ktp., nr. 584)

